

Stauder fra oldemors tid

Godt bevarte bygdetun og villahager er ikke bare en del av kulturarven, men også en inspirasjon for oss nostalgikere som drømmer om en hage med gamle stauder. Hva gir vel større ro enn når hus og hage kler hverandre og tidsmessig henger sammen?

TEKST OG FOTO HEGE KRISTIN RØNNING

1 Høstanemone (*Anemone hupehensis*) blomstrer vakkert i rosa senhøstes. 2 Praktbladlilje (*Hosta crispula*), prestekrage (*Leucanthemum vulgare*), løytnantshjerte (*Dicentra spectabilis*) og klosterpion (*Paeonia officinalis*) i godt samspill. 3 Virginalleddblomst (*Physostegia virginiana*) har den pussige egenskapen at den enkelte blomsten blir stående i sin nye stilling hvis den blir vridd litt på. 4 Kvitbladkornell (*Swida alba* 'Elegantissima'), rosekrage (*Chrysanthemum coccineum*) og orientvalmue (*Papaver orientale*). Sammenplantingen leder tankene tilbake til gamle, frodige hager.

Mange botaniske hager har en egen avdeling for gamle stauder. Her kan man stille spørsmål og få tips og råd om stell og plassering. I Oldemors hage i Botanisk hage i Oslo er det samlet nærmere 5000 prydplanter fra gamle hager over hele Østlandet.

Nina Myrland har gartneransvaret for Oldemors hage og kjenner hver plante som sin egen.

– Mange gamle prydplanter er ikke lenger i handelen og står derfor i fare for å forsvinne. Det er synd, ettersom dette er planter som gjennom lang tid har overlevd i norsk klima, forklarer Nina.

– De gamle staudene er lette å dele og har vandret fra hage til hage. Plantene krever ofte mindre stell enn nye planter, men man vet jo aldri helt hva som vil skje når planter flyttes på.

– Min erfaring er at de gamle staudene i hovedsak

beholder duft og farge godt og at de står lenge i blomst. Mange av staudene deler jeg nærmest hvert år, og disse selges på det årlige hagemarkedet vårt. Her er det mulig å få tak i gamle aurikler, iris, dagliljer og andre godbiter.

– Det som kanskje er den største jobben er å binde opp de høye staudene om våren, slik at de tåler vind og regn senere i sesongen, forklarer Nina.

– Å gjøre dette så usynlig som mulig krever litt trening, men er så absolutt verdt det.

Nina forteller at mange kommer innom for å få inspirasjon og be om råd.

– Det er en klar trend at mange ønsker å tilbakeføre både hus og hage til byggetidspunktet og er opptatt av å finne de plantene som er tidsriktige.

Fortidsminner

Også Fortidsminneforeningen merker at det er interesse for å finne planter som naturlig passer sammen med

KLASSISK BED MED MANGE OLDEMORSSTAUDER. I bakgrunnen skimtes ridderspore (*Delphinium x cultorum*) og hagehjellem (Aconitum x cammarum), mens skogskjegg (*Aruncus dioicus*) står i full blomst ved siden av kvitbladkornellen. Fra venstre sees fjellflokk (*Polemonium caeruleum*) bak stormarikåpe (*Alchemilla mollis*), forglemmegei (*Myosotis*), bladlilje (*Hosta*), løytnantshjerte (*Dicentra spectabilis*) og arendspir (*Astilbe x arendsii*). Sammen orientvalmuen (*Papaver orientale*) blomstrer hagelupin (*Lupinus polyphyllus*) og rosekrage (*Chrysanthemum coccineum*). I forkant til høyre blomstrer den ettårige puslingkragen (*Mauranthemum paludosum*) sammen veronika (*Veronica*).

1 Tusenfryd (*Bellis perennis*). Bellis betyr vakker og denne søte og villige stauden lever opp til navnet sitt.

2 Løytnantshjerte (*Dicentra spectabilis*) **3** Fyllt nyseryllik (*Achillea ptarmica*) **4** Purpursolhatt (*Echinacea purpurea*) er en gammel medisinsplante.

5 Rosekrage (*Chrysanthemum coccineum*) og stormarikåpe (*Alchemilla mollis*). De gamle alkymistene trodde at man kunne fremstille 'De vises stein' av vanndråpene som samlet seg i marikåpens bladskål.

6 Honningknoppurt (*Centaurea montana*) fins både i blått, hvitt og rosa. Sprer seg heftig, men er en vakker, gammel snittblomst.

gamle hus. De har derfor laget brosjyren *Gode råd om gamle hager*. Her kan man fordype seg i hagehistorien fra 1750 frem til midten av 1900-tallet og dermed få et innblikk i hva som er tidstypisk.

Plantearven

For å bevare og formidle gamle kulturplanter, har Norsk genressurscenter etablert varemerket *Plantearven*®. *Plantearvens* stauder er planter med spesielle egenskaper og en lang historie i norske hager. I samarbeid med enkelte norske planteskoler ales det løpende opp historiske stauder som selges til hageentusiaster landet rundt. Høstfloks (*Phlox paniculata*), storhjellem (*Aconitum napellus*), svart/røde aurikler (*Primula pubescens*) og den vakre, hvite duppesoleien (*Ranunculus aconitifolius* 'Pleniflorus') er noen av de mange staudene som fortsatt er i produksjon og kan bestilles gjennom det lokale hagesenteret.

Hvis man ønsker en hage med gammeldags preg, er det en del stauder som utpreger seg som typiske oldemorsstauder. Her er noen favoritter:

Pion (*Paeonia*)

Både klosterpion og silkepion har vært dyrket i flere hundre år, og sortsmangfoldet er derfor stort. Det er vel ingen planter som i så stor grad forbindes med en typisk bestemorshage som nettopp pion, kanskje i tillegg til roser.

Klosterpioner kommer, som navnet sier, fra Europa

og var en del av den typiske klosterhagebeplantningen. Silkepionen kommer opprinnelig fra Asia. Pioner elsker sol og kan stå på det samme stedet år etter år. Pioner bør ikke plantes for dypt. Da de store blomsterhodene har lett for å bøye seg ned mot bakken, er oppbinding helt nødvendig.

Kjempekrage (*Leucanthemum x superbum*)

Kjempekrage er en hagehybrid, en krysning, som ser ut som en kjempestor prestekrage. Blomstringen varer lengre enn hos vanlig prestekrage og den lyser vakkert opp i høsthagen med sine kritthvite kronblad. Den trenger oppbinding på steder med mye vind, men er ellers en lettstelt plante. Den formeres lettest ved å deles vår eller høst. Kjempekrage har vært dyrket som hageplante i Norge siden slutten av 1800-tallet.

Fyllt nyseryllik (*Achillea ptarmica* 'Flore Pleno')

Tidligere trodde man at den sterke blomsterduften fikk folk til å nyse, derav navnet nyseryllik. Fyllt nyseryllik er en dyrket variant av vanlig nyseryllik, som er viltvoksende i Norge. Det fins flere sorter, 'The Pearl' er den sorten som er lettest å få tak i nå.

Nyserylliken trives best hvis jorden er relativt fuktig og blomstringen blir riket på solrike steder. Da vil den spre seg med rotutløpere og dekke godt. Hvis den klippes ned like etter første blomstring, vil det gi ny blomstring på ettersommeren.

'Flore Pleno' blir 50–60 cm høy og danner et flott flor av hvite, nesten kuleformede blomsterhoder i juli–august.

Løytnantshjerte (*Dicentra spectabilis*)

Denne er en vårblostmende staude som har en lang historie i norske hager. Løytnantshjerte blomstrer tidlig på sommeren i rosa og hvitt, men bladverket visner dessverre nesten helt ned etter blomstring. Den bør derfor plantes sammen med andre stauder som dekker, for eksempel bladlilje. Løytnantshjerte trives både i sol og halvskygge og kan med fordel bindes opp dersom den er utsatt for vind.

Sibiriris (*Iris sibirica*)

De fleste sibiririsene har blomster i ulike nyanser av blått og blåfiolett. I motsetning til hageirisen har sibiririsen lange, smale blad. Hele planten blir omtrent en meter høy der vekstforholdene er gode, det vil si der planten har jevn tilgang på fuktighet. Sibiririsen blomstrer ikke så lenge, men bladverket er vakkert hele sesongen.

At sibiririsen har vandret fra hage til hage, er ikke så rart. Den er lett å dele, selv om det kreves litt muskelkraft og en kraftig spade.

OLDEMORS HAGE

Mange av bildene er tatt i Oldemors hage, en sansehage tilrettelagt for personer med demens, i Botanisk hage i Oslo. www.nhm.uio.no

PLANTEARVEN

På denne hjemmesiden kan man lese om gamle stauder og hvor de er å få tak i: www.plantearven.no

FORTIDSMINNEFORENINGEN

Her kan man bestille brosjyren "Gode råd om gamle hager" www.fortidsminneforeningen.no

Noen produsenter av historiske stauder som leverer til hagesentre: **BIBBIS STAUDE** www.staude.no
HEIDATUN STAUDEGARTNERI www.heidatun.no

Smalbladlilje (*Hosta lancifolia*)

Hosta kom til Europa fra Asia for første gang på slutten av 1700-tallet og det fins over 40 ulike arter. Mange av sortene som nå er i salg er gamle japanske kulturplanter og de egner seg like godt i den minimalistiske, japan-inspirerte hagen som i den romantiske. Smalbladliljer er hardføre planter som trives spesielt godt når de får vokse i halvskygge og i litt fuktig jord. Da kan de danne fine bunndekketeppe.

Smalbladliljen hadde sin storhetstid fra begynnelsen av 1900-tallet og frem mot siste verdenskrig. Den har smale, lansettformede og mørkegrønne blad. Dette er med på å gi et rolig inntrykk når den plantes sammen andre stauder, som kantstaude eller i egne felt.

Smalbladlilje får 20–60 cm høye blomsterstilk med fiolettblå blomster fra juli til september og den blomstrer litt lenger enn andre *Hosta*-arter.

Høstfloks (*Phlox paniculata*)

Høstfloks fins i alle sjatteringer av hvitt, rosa og blållilla. Det sies at de gamle sortene er mer motstandsdyktige mot meldugg, noe som kan være et problem på sensommeren, når dagene er varme og tørre og nettene kalde og fuktige.

Høstfloks er lettstelte og enkle planter å ha i hagen, og hører til de mest populære sentblomstrende staudene. Plantene vokser seg kraftigere år for år, og gamle røtter bør deles og plantes i jord med kompost eller torv og gjødsel med noen års mellomrom.

Også denne gamle stauden har godt av litt oppbinding, ettersom den kan bli opp til en meter høy, avhengig av sorten.

Høstanemone (*Anemone hupehensis* 'September Charm')

Denne vakre, rosa stauden blomstrer sent på høsten. Planten stammer fra Japan, men har vært brukt i norske hager i mer enn 100 år. Det flikete bladverket blir ikke mer enn 40–50 cm høyt, men selve blomsterstengelen skyter også 30–40 cm til vers. Høstanemonen tåler litt skygge, men ettersom den ikke er av de mest herdige, har den godt av litt vinterdekke.

Med sin lange blomstring og evne til å lage store tuer ved hjelp av utløpere er dette en plante som er vel verdt å dyrke. Flott i buketter er den også, så at denne har holdt seg lenge i norske hager, er ikke så rart.

Aster

Alpeaster, bergaster, buskaster, eller virigniaaster – med over 250 arter og et utall sorter fins det aster i alle høyder og de blomstrer til ulik tid. Aster betyr stjerne, noe som naturlig nok henspeiler på blomstenes fasong.

Basert på blant annet genanalyser har man nå kommet til at mange av sortene man tidligere kalte høstaster, faktisk tilhører slekten *Symphoricaricium* og ikke asterslekten. Kleimaster (*Symphoricaricium novae.angliae*) er den høyeste av de høstblomstrende astersene og kan med litt oppbinding blir en staselig tue på over 2 meter. Blomsterkorgene er relativt store og den gode, aromatiske duften har gitt den navnet duftaster på svensk. Planten trives både i sol og lett skygge og vil ha det er fuktig, men likevel godt drenert. Det fins sorter med både enkle og fylte blomster, men felles for de alle er at de lukker seg om kvelden eller i overskyet vær.

Virginialeddblomst (*Physostegia virginiana*)

Med sine rosa-lilla blomster og høyreiste vekst er dette en ypperlig plante for høstbedet. Denne stauden blir 70–80 cm høy, men trenger likevel ingen oppbinding. Blomstringen varer fra juli til langt ut i september og planten er velegnet til snitt. Den sprer seg med korte rotutløpere, men disse er relativt greie å fjerne for å holde planten under kontroll. Virginialeddblomst trives i sol eller halvskygge og vil gjerne ha det litt fuktig.

På flyttefot til skjulte skatter?

Å flytte innebærer ikke bare at man får et nytt sted å bo. Er man heldig følger det også en hage med på kjøpet. Utfordringen med gamle, og kanskje gjengrodde, hager er at man ofte ikke aner hva som vokser der.

Har man en mistanke om at noen en gang har hatt hjerte for hagen, skader det ikke å vente en sesong, slik at man ser hva som dukker opp. Kanskje fortjener hagen noe mer enn en quickfix med ferdigplen og plattning?

Ikke alle har interesse av å starte det møysommelige arbeidet med full tilbakeføring av hagen og leting etter autentiske planter. Likevel kan det i disse gjenbruks-tider være vel verdt å ta tiden til hjelp og undersøke om det allerede fins et plantemateriale der, som kanskje både er bedre og mer spennende enn det man finner på hagesenteret.

Fordelen med å beholde de vekstene som allerede fins i hagen, er jo at de faktisk trives der og har overlevd både kalde vintre og tørre somre. Gamle stauder vil ofte kle huset godt. De kan også egne seg sammen med nye innkjøp, dersom man ønsker at hagen skal få et annet uttrykk.

Den enkleste måten å ta vare på staudene på er å lage et ventebed, der staudene kan plasseres midlertidig. Grav opp et område og fjern alt ugress. Etter hvert som nye vekster dukker opp og kommer i blomst, er det lettere å identifisere plantene og ta stilling til om dette er noe man ønsker å ta vare på ■

1 Sibirica (*Iris sibirica*) 2 Ulike typer spir ble mye brukt i gamle hager. Her sees kinaspir (*Astilbe chinsensis*) 3 Aster passer godt i oldemorsinspirerte hager. Kinaaster (*Aster tongolensis*) blomstrer allerede i juni – juli og blir ca. 40 cm høy. Her sammen lavendel (*Lavendula angustifolia*). 4 Duehode (*Chelone obliqua*) 5 Virginiaandrejode (*Tradescantia virginiana*) 6 Honningknoppurt (*Centaurea montana*), her plantet sammen steppesalvie (*Salvia nemorosa*) 7 Stor stjerneskjerm (*Astrantia major*)